

УДК 811.161.2'373.21(477.54)

Л. О. Удовенко
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

МЕМОРІАЛЬНІ НАЗВИ НА МАПІ ХАРКОВА

У статті визначено специфіку харківських міських топонімів меморіального характеру. Показано специфіку харківської топонімії як культурно-історичного явища. Харківські топоніми пояснено фактами української мови, а не тільки культурно-історичними подіями. Продемонстровано способи словотвору харківських топонімів.

Ключові слова: Харків, містяни, урбанонім, назва, вулиця.

В статье определена специфика харьковских городских топонимов мемориального характера. Показана специфика харьковской топонимии как культурно-исторического явления. Происхождение харьковских топонимов объясняется фактами украинского языка, а не только культурно-историческими событиями. Продемонстрированы способы словообразования харьковских топонимов.

Ключевые слова: Харьков, горожане, урбаноним, название, улица.

The article outlines the specificity of the Kharkiv urban memorial toponyms focusing on their peculiarities as a cultural and historical phenomenon. The origins of place names in Kharkiv are explained by means of Ukrainian linguistics facts, not just through the cultural and historical events. The author shows how Kharkiv linguistic toponyms have been created.

Keywords: Kharkiv, citizens, urbanonim, name, street.

Офіційне регулювання назв вулиць Харкова й інших внутрішньоміських об'єктів, які зазвичай називають урбанонімами, розпочалося з 1804 р. за відповідним приписом губернатора Івана Бахтіна, але системно надавати і закріплювати меморіальні назви за вулицями міста влада почала тільки після затвердження плану забудови Харкова 1895 р. На це були свої об'єктивні причини, про які не йтиметься у статті, оскільки вони не належать до мовних. Разом із тим, не дуже довга історія меморіальних назв у Харкові має особливості вживання, притаманні саме їм, що становить певний науковий інтерес.

Мета нашої статті – з'ясувати особливості меморіальних назв внутрішньоміських об'єктів Харкова. Адже до сьогодні не було публікацій, спеціально присвячених топонімії Харкова як предмету топоніміки, тому ця стаття має частково заповнити цей пробіл.

Першими до харківської топонімії звернулися Д. І. Багалій і Д. П. Міллер в історичній монографії «Історія Харкова за 250 років його існування», яка на сьогодні є найгрунтовнішою й найбільш цитованою науковою працею, що висвітлює історико-культурний аспект вивчення міста [1]. У ХХ ст. нариси краєзнавця М. Т. Дяченка витримали кілька видань, але в них автор теж з'ясовує вплив тільки історико-культурних чинників на виникнення і формування міських об'єктів [4]. Л. І. Мачулін [8], О. В. Дьякова, Н. М. Харченко [14] й інші систематизували харківську топонімію як результат історичних і культурних процесів. Функції топонімів і топонімічних комісій привернули увагу І. В. Муромцева [9]. Враховуючи історико-культурні чинники, що впливають на топонімію міста, ми вважаємо своїм завданням розгляд саме мовної природи харківських топонімів.

Джерельною базою статті є списки домовласників Харкова, списки вулиць, плани міста різних років, інформаційні матеріали з сайту міської ради, спогади старожилів.

Мовознавці завжди обстоювали думку про те, що процес надання назв об'єктам вулично-дорожньої мережі є кропітким, надзвичайно відповідальним і досить важким. Проблема

харківської топонімії полягає в необхідності підвищити загальну культуру надання назв міським об'єктам. Справді, назвати вулицю непросто. Особливо, якщо йдеться про мотивацію. Одним з останніх прикладів невмотивованої назви міського об'єкта можна вважати, на нашу думку, перейменування *проспекту Маршала Жукова у проспект Петра Григоренка*. Аргументи «за» перейменування – ушанувати пам'ять П. *Григоренка*. Аргументи «проти»: по-перше, сучасний внутрішньоміський об'єкт під назвою «проспект Маршала Жукова» розташовано в мікрорайоні Нові Будинки, паралельна назва якого – Селекційна Станція. По-друге, суміжним із проспектом є *бульвар Академіка Юр'єва*, у самому центрі якого з виходом на проспект Маршала Жукова встановлено бронзовий бюст видатного вченого-селекціонера *В. Я. Юр'єва*, з ініціативи якого було створено станцію селекції рослин, яку він очолив і багато років керував її науковою і дослідною роботою. По-третє, проспект безпосередньо пролягає по землях Харківської селекційної станції. По-четверте, проспект насправді не проспект, а вулиця. Правий бік вулиці «прикрашають» пустки, довгобуд, автостоянки, що ховаються за довжелезними парканами. За 53 роки існування цієї вулиці це її вже шосте перейменування, а номенклатурний термін *проспект* вона дістала тільки з четвертим: *вул. Проектна, вул. Перша Проектна, вул. Стадіонна, просп. 60 років СРСР, просп. Маршала Жукова, просп. Петра Григоренка*. Слід зазначити, для міських топонімів необхідна ознака, притаманна для всіх географічних об'єктів, а саме: яким би цілком не було мотивування назви, основним у ній залишається виділення найприкметнішої риси. Із першими трьома назвами так і було: *вул. Проектна* на грудень 1963 р. складалася з 4-х будинків непарної нумерації й закінчувалася біля *бульвару Юр'єва*. *Першою Проектною* її назвали, коли почали формувати *Другу Проектну* вулицю (нині *вул. Василя Мельникова*). Із правого боку *вулиці Першої Проектної* планували спорудити стадіон на 80 тисяч глядачів, тому згодом її назвали *Стадіонна*. Подальші перейменування мають, на наш погляд, ідеологічне мотивування, позбавляючи міський об'єкт прикметних рис. Зважаючи на викладене вище, мотивованою могла б стати назва *вулиця Академіка Юр'єва*, адже вона відповідає основним вимогам топоніміки.

Власні назви складають основу багатьох топонімів, серед яких чималу кількість утворено від антропонімів, тобто імені або прізвища людини. Такою людиною міг бути першопоселенець, землевласник, домовласник чи той, хто якимось чином прославив місце свого мешкання. Подібні явища лінгвісти спостерігають у будь-якій міській топонімії, зокрема й Харкова. Номінація вулиць на прізвище землевласників і провулків на прізвище домовласників була провідною в часи феодалізму і капіталізму, відбиваючи своєрідність велелюдного міста з певною системою соціальних відношень. В епоху модернізму в топонімії Харкова збільшується кількість меморіальних назв, що ми пов'язуємо з практикою надання (а не номінації) офіційно регламентованої назви міським об'єктам.

У топоніміці урбаноніми меморіального характеру поділяють на два види. До першого виду належать назви об'єктів, які безпосередньо не пов'язано з історичними особами, пам'ять про яких вони увічнюють. До другого виду відносять назви об'єктів, що мають відношення до біографії людей, чиї імена і прізвища покладено в основу цих назв. По суті вони є меморіальними назвами-присвятами, які утворено формою родового відмінка іменника. До цього виду ми відносимо також назви, вихідними основами яких є чужомовні невідмінювані прізвища: *вул. Гюго, вул. Дідро, вул. Жиллярді*. Тяжіють до «меморіальності» назви, які утворено з двох або більше слів-компонентів: *вул. Харківських Дивізій, вул. Січових Стрільців*.

У чому полягає своєрідність уживання харківських топонімів? Відповідь на це питання можна дати, розглянувши словотвір урбанонімів. Топоніміка послуговується тими ж засобами словотвору, які існують у мові. Особливості словотвору харківських топонімів у тому, що він віддзеркалює словотвірну систему російської мови, пристосувавши її для топонімічної мети. Назви перших вулиць Харкова збереглися в російській редакції, короткий період українізації 1920–1930 рр. і 25 років незалежності України цілком не виправили

ситуацію. Зрозуміло, що це найсильніше позначилося на відапелятивних назвах міських об'єктів, але й меморіальні назви також не виняток.

Найпродуктивніший спосіб утворення харківських топонімів – морфологічний, зокрема суфіксація. Унаслідок чого основним структурним типом антропонімних назв харківських вулиць XIX–початку XX ст. були прикметники, що вживались як топоніми: *вул. Гоголівська, вул. Котляревська, вул. Лермонтівська, вул. Чернишевська*. Перші назви меморіального характеру й антропонімні назви, що передували їм, утворювалися суфіксом -ськ- і похідними від нього суфіксами -івськ-, -евськ- (у рос. орфографії -овск-, -евск-), що збігалися з суфіксом -ськ- за значенням, але відрізнялися від нього вихідними основами топонімів. Згодом деякі назви вулиць було відредаговано: *вул. Гоголівська* стала *вул. Гоголя*, *вул. Котляревська* – *вул. Котляревського*, тобто вони набули форм типових меморіальних назв-присвят. Меморіальні назви-присвяти виконують такі основні функції, як інформативну, історико-культурну, виховну, антропонімні ж назви залишаються назвами-орієнтирами.

У XX ст. в харківській міській топонімії спостерігаємо процес переходу антропонімних назв у меморіальні. Якщо не брати до уваги заселення міських пусток першопоселенцями, то до революції 1917 р. заселення Харкова відбувалося здебільшого так: якась грошова родина чи особа будувалась, а поруч з її новобудом ліпили свої халупи незаможники, утворюючи найчастіше провулок, іноді – вулицю, які називали на прізвище найзаможніших домовласників: *пров. Альбовський, вул. Богданівська, пров. Гвоздиківський, пров. Глаголівський, пров. Ільїнський, пров. Крохмалівський, вул. Лелюківська, пров. Мовчанівський, вул. Сомівська, вул. Ушинська, пров. Якубівський*.

Родина **Сомових** володіла земельними ділянками там, де згодом сформувалися вулиця і провулок, названі на родинне прізвище. Згодом *пров. Сомівський* увійшов до складу *вул. Ветеринарної*, а назву **вул. Сомівська** сучасні краєзнавці зараховують до меморіальних, наданих зокрема на честь Ореста Михайловича **Сомова** (1793–1833) – поета і письменника, журналіста і літературного критика, чия біографія пов'язана з Харковом і Харківським університетом [8, с. 378–379].

До 1895 р. в Харкові існували дві *вул. Чернишевські* й однойменний провулок. План розвитку Харкова 1895 р. вперше передбачав перейменування вулиць і провулків першочергово з метою уникнення однойменних назв міських об'єктів. Так, *вулицю Чернишевську й Чернишевський провулок* на Лисій Горі перейменовували в Чернігівські, бо на той час **Чернишеви** не володіли нерухомим майном у зазначеному місці [13]. Відтак антропонімні назви втратили свою прикметну рису – орієнтир. Натомість у Нагірному районі **С. Г. Чернишеву** ще на початку XIX ст. належала велика земельна ділянка, а згодом і будинок, у якому мешкала його родина. Прізвище **С. Г. Чернишева** як землевласника було покладено в основу назви *вул. Чернишевська* (раніше *Стара Кладовищенська*), формуванню якої він сприяв. В історії Харкова Степан Григорович **Чернишев** відомий як випускник Харківського колегіуму, один із найкращих учнів П. А. Ярославського, талановитий зодчий, міський архітектор у 1820-х рр.

У повоєнний час відбулося переосмислення назви вулиці [7, с. 46], а під впливом нарисів краєзнавця М. Т. Дяченка, опублікованих у 1970-х рр., переосмислена назва набула розголосу. Автор безпідставно стверджував, що вулицю названо на честь російського революціонера-демократа, філософа-матеріаліста, історика, письменника, публіциста **М. Г. Чернишевського** [4, с. 147], хоча за часів царизму вулиці на ім'я революціонерів ніхто ніколи не називав. Небайдужі харківці наводять у мережі Інтернету фотознімки табличок на будинках цієї вулиці з обома назвами: *вул. Чернишевська* і *вул. Чернишевського*. Певний інтерес становить те, що офіційне редагування антропонімної назви *вулиця Чернишевська* на назву-присвяту *вулиця Чернишевського* не відзначено в документах, принаймні в архівних матеріалах про це немає жодної згадки.

Не менш примарними є й інші уточнення меморіальних назв по-харківськи. Назви *вул. Андрія Іванова, вул. Матвія Муранова, вул. Олександра Островського* влада затверджувала в

1930-х роках саме у формі назви-присвяти, яка складалася з імені в поєднанні з прізвищем. Згодом із назв-присвят вилучили імена, але в архівних документах ми не знайшли офіційно закріплених назв вулиць у новій редакції. У подальшому це призвело до некоректного мотивування назв у краєзнавчій літературі. Між членами міської топонімічної комісії й робочої групи при Харківській облдержадміністрації виникла суперечка про те, на честь кого названо *вулицю Островського* [15]. Представники обох боків суперечки продемонстрували повний непрофесіоналізм, оскільки відомості про назву вулиці зберігаються не тільки в архівних матеріалах, а є у вільному доступі [11]. Урешті-решт *вулицю Островського* перейменували «від гріха подалі» у *вулицю Яснополянську*.

Офіційне затвердження назв міських об'єктів влада здійснює, керуючись в окремих випадках суперечливими матеріалами. Меморіальну назву-присвяту *вул. О कोरोкова* надано на честь Григорія Михайловича **О कोरोкова** (?–1943) – сержанта, командира орудія винищувальної протитанкової батареї, який загинув у ході боїв за звільнення Харкова від німецько-фашистських загарбників, про що можна довідатися з меморіальної дошки, установлені 1969 р. на будинку №1 цієї вулиці [8, с. 285]. У листопаді 2015 р. *вулицю О कोरोкова* перейменували в *Гурзуфську*, оскільки за іншими документами її було названо на прізвище **К. І. О कोरोкова** – секретаря Донецького обласного комітету КП(б) України [15]. Якби до назви вулиці свого часу було внесено ім'я, подібні факти не мали б місця.

Ми б не зупинялися на розгляді таких непорозумінь, якби вони не висвітлювали ще одну особливість харківської топонімії, яка полягає у відсутності тематичних осередків. У топонімії тематично організовані групи урбанонімів називають «кущі». Розглянемо «кущ» топонімів, до складу якого входить новоназвана *вул. Яснополянська: вул. Глінки, вул. Горького, вул. Глазунова, вул. Даргомижського, вул. Черноземна, вул. Танєєва, вул. Олександра Островського (нині вул. Яснополянська), вул. Врубеля (раніше вул. Анатолія Луначарського), вул. Грибоедова, вул. Ломоносова (раніше вул. Ломоносівська), вул. Івана Крилова, вул. Некрасівська*. Як бачимо, основу назв цих вулиць становлять прізвища діячів російської культури і науки. Якщо назву *вул. Яснополянська* можна асоціювати з класиком російської і світової літератури Львом Толстим, то *вул. Черноземна* явно руйнує даний «кущ». І ще на чому хотілося б наголосити: у Харкові вулиці, в основу назв яких покладено прізвище діячів культури, як правило, розташовано далеко від мистецьких і культурних закладів.

У харківській топонімії спостерігаємо перехід апелятивних назв у меморіальні. Такий перехід відбувається або з ініціативи мешканців, або з ініціативи влади. Прикладом перейменування з ініціативи мешканців може бути заміна назви *провулку Рипанський* на **Рєпінський**, яку здійснили перед затвердженням плану розвитку Харкова 1895 р. [16, спогади Пушкарьова І. М.]. Наш земляк, видатний художник *Ілля Рєпін*, на той час був добре відомий далеко за межами Російської імперії.

1980 р. міська влада Харкова перейменувала Пушкінський в'їзд у *вулицю Семка*. Вулиці надали назву-присвяту на честь *Михайла Федоровича Семка* (1906–1973) – ректора Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна (нині Національний технічний університет «ХПІ»). Містяни не прийняли нову назву і змушували владу повернути апелятивну назву-орієнтир, що було зроблено 1989 р. [2]. Коли у свідомості людей не відбуваються переосмислення назв топонімів, нові назви не приживаються.

Ми вже зазначали, що в назвах-присвятах іноді просто необхідним є вживання імені в поєднанні з прізвищем, інакше меморіальна назва перестає виконувати щонайменше історико-культурну функцію. Назву *вул. Храмова*, яку було надано на честь *Миколи Івановича Храмова* (1913–1950) – нашого земляка, військового льотчика, що загинув, виконуючи службові обов'язки, сьогодні через омонімічність назви містяни переосмислили, вживаючи в мовленні зі значенням «напрямок руху до **храму**». Якби назва-присвята містила прізвище й ім'я, то перехід меморіальної назви в апелятивну був би неможливим. Ця вулиця сформувалася в середині 1850-х рр. і до 1894 р. називалася *Рогожинська*, бо на ній мешкали і

працювали ремісники, які виготовляли роґожі. Перед затвердженням плану розвитку Харкова 1895 р. міська дума вирішила перейменувати вулицю на честь *Старобільського* полку, який, власне, ніяк не відзначився в історії міста. Д. І. Багалій, піклуючись про збереження історичних назв Харкова, виступив проти перейменування, але невігластво думців перемогло: вулицю перейменували [8, с. 29–30]. У 1950-х рр. *вулиця Старобільська* знову зазнала перейменування, діставши нову назву – вул. *Храмова*.

Влада не вперше перейменовувала вулиці і провулки міста, знищуючи пам'ять про історію Харкова. Особливо обурило містян перейменування вул. *Чорноглазівської* (за характером рельєфу це узвіз) на честь маршала *Бажанова*. *Юрій Павлович Бажанов* (1905–1975) – військовик, мешкав у Харкові з 1955 р., працював начальником Військо-інженерної радіотехнічної академії ППО. Усі намагання активістів повернути вулиці її історичну назву виявилися марними [16, спогади Коваленко Н. Г.]. Від 1982 р. й до нині вулиця має меморіальну назву вул. *Маршала Бажанова* [12, с. 212]. Не слід забувати про те, що на час перейменування вулиці *Чорноглазівської* на Олексіївському, Роганському, Салтівському житлових масивах тривало масове будівництво, виникали нові вулиці, які, звісно потребували назв.

Редагування й уточнення назв міських об'єктів, що здійснює влада, досягають іноді прямо протилежного результату. 1935 р. в СРСР виник рух *п'ятисотників* – машиністів локомотивів – передовиків залізничного транспорту, який протягом року підтримали робітники різних спеціальностей, започаткувавши агарківський, виноградівський, ізотівський, лунінський, стаханівський й інші рухи. Спочатку загальною об'єднувальною назвою (гіперонімом) для цих рухів було слово «п'ятисотники», трохи згодом – «стахановці». Ініціаторами рухів виступали переважно чоловіки, але були й жінки, найвідоміші з яких Паша Ангеліна, Дуся і Марія Виноградови. Місцева партійна влада відреагувала миттєво: 20 вересня 1936 р. частині вулиці *Стара Григорівська* міста Харкова надали назву – *просп. П'ятисотниць*. За будовою і змістом назва проспекту тяжіла до «меморіальності» й мала б нагадувати про трудові звершення жінок-учасниць соціалістичного змагання, одна з яких Євдокія (Дуся) Вікторівна Виногорова (1914–1962) – ініціатор руху багатOVERSTATників у текстильній промисловості, символ «нової людини» другої половини 1930-х років. Після Другої світової війни назву *проспекту П'ятисотниць* відредагували, затвердивши у формі вул. *П'ятисотницька*, що викривило мотивування назви. Для пересічних містян і краєзнавців основою назви стає слово «сотня», яке вони розглядають, як «військовий підрозділ у стрілецьких полках і в козачих військах», додаючи, що «ще сотнею називали військові й адміністративно-територіальні одиниці на Україні в XVI–XVIII ст.» [8, с. 333]. На нашу думку, саме через «розмитість» назви вулицю не було перейменовано в межах закону про декомунізацію, скажімо, на відміну від вул. *Стаханівської*.

У харківській топонімії трапляються назви міських об'єктів у формі родового відмінка іменника, які складаються з двох і більше слів-компонентів і які не є власне меморіальними, але вони тяжіють до певної «меморіальності»: *майдан Захисників України*, вул. *Харківських Дивізій*, вул. *Червоних Латиських Стрільців*. Вулицю *Червоних Латиських Стрільців* перейменовували у два етапи: спочатку з назви вилучили тільки слово «червоних», нічого не змінивши по суті, потім – надали назву вул. *Січових Стрільців* і, отже, зберегли «меморіальність» назви за формою і змістом.

Коли кажуть про особливості міських топонімів, то розглядають їх в одному аспекті – вдалого чи невдалого найменування або перейменування і правомірності вживання. Понад 90 років тому проф. Г. О. Винокур писав, що питання про топоніми, зокрема урбаноніми, безпосередньо належить до загальної проблеми культури мови, є її найактуальнішим питанням, бо «назви вулиць, міст, все це має бути науковим, розробленим на основі загальної культури мови» [3, с. 110]. По-перше, що слід передбачити у зв'язку з функціонуванням назви в мовленні мешканців сучасного міста-мільйонника? Топоніміка як

наука відповідає на це запитання категорично: назва повинна бути інформативною, правильною з точки зору мовної норми і зручною в мовленні містян. По-друге, що значить бути зручною назвою у вживанні? Це значить бути чіткою і короткою, але при цьому не бути омонімічною, як відбулось із назвами *вул. Островського*, *вул. Огорокова*, *вул. Титова*, *вул. Пом'яловського* й іншими в Харкові. По-третє, слід мати на увазі, що в побуті назви внутрішньоміських об'єктів уживають без номенклатурних термінів *майдан*, *проспект*, *вулиця* тощо. Як будуть звучати в побутовому мовленні харків'ян *вулиці Душкіна*, *Чорновола*, *Юри Зойфера*? По-четверте, назва повинна відповідати нормам мови, тоді як влада Харкова офіційно затверджує назви, які містять помилки. У другій половині XIX ст. на Холодній Горі виникли *вулиця* і *провулок*, які назвали *Лелюківська* й *Лелюківський* відповідно, бо там оселилися декілька родин *Лелюків*. У «Списку домовласників міста Харкова» 1887 р. зафіксовано такі прізвища домовласників: *Лелюк* Василь, *Лелюк* Пантелеймон Васильович, *Лелюк* Іван Іванович, *Лелюк* Олексій Дмитрович, *Лелюков* Павло, *Лелюков* Сильвестр. Припускаємо, що на цей час на вулиці мешкали вже кілька поколінь Лелюків. Ця вулиця згодом у місцевих стала називатися ще *Терихівська* на прізвище домовласників *Терихових*, яку 1894 р. перейменували в *Залютинську*, навіть не згадуючи про той час, коли вулиця мала інші назви [5, с. 211]. У подальшому 1936 р. вулиці надали меморіальну назву-присвяту *вул. Скорохода*. У грудні 2015 р. вулиці, на думку сучасної влади, повернули первісну назву – *Терихівська*. У цьому випадку логічніше було б повернути назву *Залютинська*, а не офіційно затверджувати назву, яка не відповідає мовним нормам.

Прізвище *Терехов* утворено від похідної форми *Тереха* повного документального чоловічого імені *Терентій* і присвійного суфікса *-ов*. У «Списку домовласників міста Харкова» 1887 р. на *вулиці Лелюківській* немає власників із таким прізвищем, яке, можливо, було «вуличне», тобто таке, що не потрапляло в офіційні документи, а сприймалося тільки на слух. Натомість на *Новомосковській вулиці* зафіксовано антропонім – *Терихова Марія Федорівна*, правопис прізвища якої відбиває його звучання. За законами як української фонетики, так і російської (пам'ятаймо, що харківські урбаноніми дійшли до нас в російській орфографії), [e] в ненаголошеному складі наближається у вимові до [и]. Форма *Терихов* є юридично-правовим варіантом прізвища, оскільки не відповідає морфологічному принципу написання власних назв.

У процесі перейменування міських об'єктів харківська влада в окремих випадках удається до редагування юридично-правових варіантів прізвищ, які покладено в основу нових назв вулиць. У листопаді 2015 р. *вулицю Першої Кінної Армії* (первісна назва – *вул. Заїківська*) перейменували у *вул. Гольдбергівську*, оскільки на ній розташовано церкву Трьох Святителів, яка відома в місті як *Гольбер(г)івська*, названа так на прізвище благодійника купця *Г. О. Гольберга*. Відомо, що *Г. О. Гольберг* із родиною оселився на *вулиці Заїківській* наприкінці XIX ст. Його пожертва на будівництво церкви була найсуттєвішою. У переважній більшості прижиттєвих документів прізвище купця в російській орфографії того часу мало форму прізвища-покруча *Гольбергъ*. Як могла утворитися така форма?

За звичаєм викривлення прізвищ відбувається в чужомовному середовищі (харківський благодійник мав прізвище німецького походження), у якому невідомо не тільки саме слово, від якого прізвище утворено, а й немає будь-яких однокореневих слів. Не дуже дивно, що прізвище буває викривлено. Семантика давніх основ прізвища *Гольдберг* така: перша основа – німецьке слово «Gold» («золото», в українській орфографії гольд), друга основа – німецьке слово «Berg» («гора», «берег»; в українській орфографії берг), що буквально означає «золота гора», «золотий берег», але семантика давніх основ і семантика самого прізвища – різні речі. У даному разі науковий інтерес становить звукова форма прізвища, яка реалізується в літературній мові у варіантах прізвища *Гольдберг*, *Гольденберг*, *Ольденберг*, серед яких найуживанішим є *Гольденберг*.

Коли прізвище сприймають тільки на слух носії чужої мови, виникають покручі. Форма *Гольберг* виникла через спрощення у групі приголосних *-лдж-*, важкої для вимови слов'ян.

Форма *Ольденберг* через вимову початкового [г] як [г] і в подальшому не вживання [г] як придихового перед голосними заднього ряду, що типово для вихідців з Правобережної України.

Уважаємо вірогідним, що на виникнення прізвища-покруча *Гольберг* вплинули не мовні чинники, а суспільні. 10 лютого 1879 р. терорист-народоволець Григорій *Гольденберг* смертельно поранив харківського генерал-губернатора князя Дмитра Кропоткіна, який повертався додому після балу в інституті шляхетних дівчат [10, с. 166]. Зробити з власного прізвища покруч купець міг самотужки з метою дистанціюватися від схожого прізвища терориста, з яким у нього збігалось ім'я, обидва були Григорії. Краще за все, якби вулицю не перейменовували, змінюючи прижиттєву форму прізвища особи, а повернули вулиці її первісну назву.

У подібних один до одного сучасних процесах перейменування в харківській топонімії спостерігаємо протилежні підходи міської влади. Отже, вивчення харківських топонімів меморіального характеру потребує детального аналізу їх разом з усіма харківськими топонімами.

Література

1. Багалея Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655—1905) : ист. моногр. : в 2 т. / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. – (репринт. изд.). – Х. : [б. и.], 1993. – Т. 1. XVII-XVIII вв. – 568 с.; Т 2. XIX и начало XX века. – 973 с.
2. В дебрях имён. Мой Харьков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liveinternet.ru/users/lutchik/rubric/3900449/>
3. Винокур Г. О. Культура языка / Г. О. Винокур // Печать и революция. – М. : б. и., 1923. – С. 110.
4. Дьяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова : очерк / Н. Т. Дьяченко. – 4-е изд., испр. и доп. – Х. : Прапор, 1977. – 271 с., 34 л. илл.
5. Закон України «Про географічні назви» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2604-15>.
6. Карпов В. П. Харьковская старина. Из воспоминаний старожила (1830–1860) / В. П. Карпов. – Х. : Южный край, 1900. – 519 с.
7. Касьянов А. М. Харьков / А. М. Касьянов; под общ. ред. В. Веснина, Д. Аркина, И. Леонидова. – М. : Изд-во Академии архитектуры СССР, 1949. – 48 с. – (Серия «Архитектура городов СССР»)
8. Мачулин Л. И. Улицы и площади Харькова / Леонид Мачулин. – Х. : Мачулин, 2007. – 480 с., 28 илл. – (Серия «Харьковская старина»).
9. Муромцев И. В. Про функції топонімів і топонімічних комісій // Ігор Муромцев. Вибрані твори. – Х., 2009. – С. 97—103.
10. Описание г. Харькова с приложением... / И. А. Устинов. – (репринт. изд.) – Х. : САГА, 2010. – 362 с.
11. План міста Харкова, 1938 р. – Масштаб 1 : 25000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://xt.ht/map/history/plan_goroda_38.jpg
12. Почтово-телеграфный справочник Харькова. – Х. : Соц. Харківщина, 1982. – 223 с.
13. Список домовладельцев города Харькова. – Х. : [Б. и.], 1887. – 361 с.
14. Харьков : справочник по названиям: 7000 улиц, площадей, скверов, районов... ; [сост.: Е. Н. Дмитриева, Е. В. Дьякова, Н. М. Харченко; под общ. ред. С. М. Куделко]. – Х. : САГА, 2011. – 432 с.
15. Что переименовали и что ещё переименоуют в Харькове – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://citysite.kh.ua/news-society/2016/05/15/что-pereimnivali-i-eshhe-pereimenuyut-v-xarkove/>
16. Особистий архів Л. О. Удовенко. Спогади І. М. Пушкарьова, Н. Г. Коваленко.